

4η ΣΚΗΝΗ (στ. 942-1139)

ΕΛΕΝΗ	Ω! συμφορά μου· δυστυχία με ζώνει. Μενέλαε, καθήκαμε· απ' το σπίτι βγαίνει όπου να' ναι η μάντισσα Θεονόη ¹ βροντάει απ' τις αμπάρες το παλάτι. Φύγε· γιατί να φύγεις, αφού ξέρει, έτσι κι αλλιώς, πως είσαι εδώ φτασμένος; Η δόλια πάω χαμένη. Από την Τροία σώθηκες κι από βαρβάρους, για να 'ρθεις να πέσεις πάλι σε σπαθιά βαρβάρων;	945		
ΘΕΟΝΟΗ	Πήγαινε μπρος εσύ να μου φωτίζεις και κατά την πρεπούμενη συνήθεια μες στον αιθέρα ανέμιζε το θειάφι, για να 'ρθουν τ' ουρανού πνοές καθάρεις· με τη φωτιά καθάρισε το δρόμο, ανόσιο αν τον μόλυνε ποδάρι, και το δαυλό μπροστά μου δώθε κείθε κούνησε να περάσω. ² Έτσι τιμώντας τους θεούς, όπως ορίζω, πάλι μέσα την ιερή να πάτε φλόγα. Ελένη, τι λες για τα μαντέματά μου; Να τος ο άντρας σου ο Μενέλαος, έχει χάσει το είδωλό σου κι όλα τα καράβια. Ξέφυγες συμφορές, δυστυχισμένε, κι ήρθες χωρίς να ξέρεις αν θα μείνεις ή θα γυρίσεις πίσω στην πατρίδα· υπάρχει αμάχη στους θεούς για σένα, ³ θα συναχτούν τη μέρα αυτή κι ο Δίας θα λάβει την απόφασή του. Η Ήρα, που πρώτα σε κατέτρεχε, σε στέργει ⁴ τώρα και θέλει να γυρίσεις πάλι στον τόπο σου μ' αυτήν κι όλη η Ελλάδα να μάθει πως του Πάρη ο γάμος, δώρο της Αφροδίτης, ήταν ένα ψέμα· η Κύπριδα γυρεύει να εμποδίσει το γυρισμό σου, για να μη φανεί έτσι πως με το μάταιο γάμο της Ελένης της ομορφιάς επήρε το βραβείο. Η τύχη σου όμως κρέμεται από μένα ⁵ στον αδελφό μου άμα σε φανερώσω, κάθηκες, που το θέλει κι η Αφροδίτη,	950	955	960
				965
				970
				975
				980

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ
ΤΗΣ ΘΕΟΝΟΗΣ

- ▶ Πώς προαναγγέλλεται η είσοδος της Θεονόης;
- ▶ Πώς αντιδρά η Ελένη;
- ▶ Πώς εμφανίζεται η Θεονόη;
- ▶ Τι αποκαλύπτει στο Μενέλαο;
- ▶ Ποιο είναι το δίλημά της;
- ▶ Τι αποφασίζει αρχικά η Θεονόη;

ΣΧΟΛΙΑ

1. Σύμφωνα με μια σύμβαση της τραγωδίας, η άφιξη των νέων προσώπων αναγγέλλεται συνήθως από τον/την Κορυφαία ή από κάποιο πρόσωπο. Ο Ευριπίδης εδώ αξιοποιεί τη θεατρική σύμβαση, δημιουργώντας παράλληλα μια δραματική κατάσταση: η Ελένη ακούει τις θύρες να ανοίγουν και χάνει το θάρρος της.
2. Η Θεονόη συνοδεύεται από δύο τουλάχιστον θεραπεινίδες· η μια κρατά ένα θυμιατήρι, από όπου αναδύεται καπνός από θειάφι, προκειμένου να καθάρει τον αέρα, ενώ η άλλη κρατά πυρσό αναμμένο, με τον οποίο καθαίρει το έδαφος, από όπου θα περάσει η μάντισσα.
3. Η Θεονόη έχει τόσο μεγάλη προφητική δύναμη, ώστε να γνωρίζει ακόμα και τις ενδόμυχες σκέψεις και επιθυμίες των θεών.
4. Η Ήρα αδιαφορεί για το Μενέλαο· αυτό που την ενδιαφέρει στην ουσία είναι να εκδικηθεί την Αφροδίτη.
5. Με αυτήν τη φράση η Θεονόη δε θέλει να βάλει τον εαυτό της πάνω από την Ήρα και την Αφροδίτη, αλλά μόνο να τονίσει ότι καλείται η ίδια να πάρει μια απόφαση.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Κι ενώ η Κορυφαία εύχεται στο ζευγάρι να γλιτώσει από τις συμφορές του, η κρίσιμη στιγμή που οι δύο ήρωες περιμένουν πλησιάζει...

- Έρχεται η Θεονόη.
 - Με ποιες κινήσεις και εκφράσεις του προσώπου φαντάζεσαι ότι οι δύο σύζυγοι αντιδρούν στην επικείμενη εμφάνισή της;
- Η Θεονόη, που μας είναι γνωστή ήδη από τον Πρόλογο, κάνει επιτέλους την εμφάνισή της. Το κύρος της και η κρισιμότητα της παρέμβασής της σε αυτό το σημείο δημιουργούν μια σκηνή δέους, μια σκηνή δηλαδή που προκαλεί το βαθύ σεβασμό και μαζί το φόβο.
 - Πώς δηλώνεται αυτό στο κείμενο;
 - Με ποιους τρόπους μπορεί να αποδοθεί σκηνικά;
 - Παρατήρησε τη διπλανή φωτογραφία: Πιστεύεις ότι δημιουργείται μια σκηνή δέους;

Θεονόη – Θεραπαινίδες (Λ. Φωτοπούλου, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσιανάς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

Ας θυμηθούμε όσα έχουμε ακούσει ως τώρα για τη Θεονόη. Ποιες προσδοκίες μάς έχουν γεννηθεί; Θα επαληθευτούν άραγε ή θα διαψευστούν;

- Η Θεονόη βρίσκεται, όπως φαίνεται και δηλώνει η ίδια, μπροστά σε ένα σοβαρό δίλημμα.
 - Ποιο είναι αυτό;
 - Ας σκεφτούμε τη σημασία του για το έργο, την ίδια τη Θεονόη, τους θεατές/ αναγνώστες.
- Αξίζει να σταθούμε στη διένεξη των θεών, που αναφέρει η Θεονόη, και στο δικό της ρόλο στην εξέλιξη των πραγμάτων.
 - Στον κόσμο του Ευριπίδη, όπου μέχρι τώρα ρυθμιστής δε φαίνεται να είναι το δίκαιο, σε τι μπορεί να ελπίζει ο άνθρωπος;

Θεονόη – Θεραπαινίδες (Λ. Φωτοπούλου, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουτσιανάς)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

«ΚΑΙ ΩΣΦΡΑΝΘΗ ΚΥΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΣ ΟΣΜΗΝ ΕΥΩΔΙΑΣ»

Ο παπά Φραγκούλης και η συνοδεία του φθάσαντες εισήλθον τέλος εις τον ναόν του Χριστού, και η καρδία των πσθάνθη θάλπος και γλυκύτητα άφατον. Ο ιερεύς εψιθύρισε μετ' ενδομύχου συγκινήσεως το «Εισελεύσομαι εις τον οίκον σου», κι η θειά το Μαλαμώ [...] ήρχισε να σαρώνη το έδαφος του ναού, ενώ αι γυναίκες αι άλλαι ήναπταν επιμελώς τα κανδήλια, και ήναψαν μέγα πλήθος κηρίων εις δύο μανουάλια, και παρεσκεύασαν μεγάλην πυράν με ξηρά ξύλα και κλάδους εις το προαύλιον του ναού, [...] κι εγέμισαν άνθρακας το μέγα πύραυον¹, το σωζόμενον εντός του ιερού βήματος, κι έθεσαν το πύραυον εν τω μέσω του ναού, ρίψασαι άφθονον λίβανον εις τους άνθρακας. *Και ωσφράνθη Κύριος ο Θεός οσμήν ευωδίας.*

Αλ. Παπαδιαμάντης, *Στο Χριστό στο Κάστρο* (απόσπασμα)

(Από το Αλ. Παπαδιαμάντης, *Άπαντα*, τόμ. 2, Δόμος)

1. πύραυος: μεταλλικό ή πήλινο αγγείο, ανοικτό στο πάνω μέρος, μέσα στο οποίο μεταφέρεται ή ανάβεται μικρή φωτιά για θέρμανση ή παρασκευή φαγητού.

Χ. Παλλαντζιάς, *Το τέμπλο της Σπηλιανής*

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Ας παρατηρήσουμε τις φωτογραφίες.
 - Ποιους δείκτες του κειμένου αξιοποιούν οι σκηνοθέτες για τη στάση και την κίνηση της Ελένης;

Θεονόη – Ελένη – Χορός
(Λ. Φωτοπούλου – Α. Λαδικού,
Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουσινιάς)

Θεονόη – Ελένη – Μενέλαος
(Κ. Παναγιώτου – Α. Συνοδινού – Θ. Κωτσόπουλος,
Εθνικό θέατρο, 1962, σκην. Τ. Μουζενιδής)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η Ελένη προσπαθεί να εξασφαλίσει τη σιωπή της Θεονόης.
 - Ποιους τρόπους πειθούς χρησιμοποιεί, για να πετύχει το στόχο της;
 - Ποια είναι τα επιχειρήματά της; Σου φαίνονται πειστικά;
 - Αν ήσουν εσύ στη θέση της Ελένης, θα χρησιμοποιούσες και άλλα μέσα; Αν ναι, ποια;
- Στη ρήση της Ελένης υπάρχουν στοιχεία που θα μπορούσαν να συγκροτήσουν έναν κώδικα ηθικής συμπεριφοράς.
 - Ας τα επισημάνουμε κι ας προσδιορίσουμε τον κώδικα ηθικής που συγκροτούν.
 - Ποιες σκοπιμότητες πιθανόν να υπηρετεί η ηρωίδα επικαλούμενη αυτό τον κώδικα;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η ΠΕΙΘΩ

Στην επικοινωνία μας με τους άλλους χρησιμοποιούμε συχνά τον προφορικό ή γραπτό λόγο, για να πείσουμε κάποιον να δεχτεί τις απόψεις μας ή να ενεργήσει σύμφωνα με τις επιδιώξεις μας. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούμε συνήθως τους παρακάτω τρόπους (είδη πειθούς):

- α) την επίκληση στη λογική, οπότε επιστρατεύουμε ως μέσα τα επιχειρήματα και τα τεκμήρια.
- β) την επίκληση στο συναίσθημα, οπότε καταφεύγουμε σε διάφορες τεχνικές, για να επηρεάσουμε συναισθηματικά το δέκτη.
- γ) την επίκληση στο ήθος του ομιλητή και στην αυθεντία, οπότε μεταχειριζόμαστε ποικίλα μέσα, για να παρουσιαστούμε στα μάτια του ως αξιόπιστοι.

Νέα Ελληνικά, ΤΕΕ, 2ος κύκλος, ΟΕΔΒ, 2004

	όλοι μισούνε την Ελένη, βουίζει ολάκερ' η Ελλάδα πως δεν ήμουν στον άντρα μου πιστή και στις Φρυγίας πήγα να ζήσω τα χρυσά παλάτια. ¹⁰	1025	
	Όταν ξαναγυρίσω όμως στη Σπάρτη και μάθουν και το δουν πως απ' το δόλο των θεών αφανιζόντουσαν στη μάχη και πως εγώ δεν πρόδωσα τους φίλους, φρόνιμη θα με πουν και τίμια ¹¹ πάλι· θα παντρευτεί κι η κόρη μου, που τώρα κανείς γαμπρός δεν τη ζητά, θ' αφήσω την ξενιτιά μου εδώ τη μαύρη κι όλα τα καλά θα χαρώ του σπιτικού μου. Αν χανόταν αυτός κι ήταν θαμμένος, μακριά του θα τον έκλαιγα μ' αγάπη· τώρα που ζει κι εσώθη, να τον χάσω; Αχ, μην τον φανερώσεις, σε ικετεύω, κάνε μου αυτήν τη χάρη και μιμήσου του ενάρτετου πατέρα σου τους τρόπους.	1030 1035 1040	
ΧΟΡΟΣ	Για τα παιδιά είναι η πιο μεγάλη δόξα, να θέλουν στους καλούς γονιούς να μοιάσουν. Τα λόγια σου γεμάτα δυστυχία κι εσύ για λύπηση. Ο Μενέλαος τώρα για να σωθεί, πώς θα μιλήσει τάχα; ¹²	1045	Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ	Δε θα προσπέσω εγώ στα γόνατά σου μήτε θα κλάψω ¹³ . Τα έργα μου στην Τροία θα ντρόπιαζα δειλιάζοντας, κι ας λένε πως κλαίνε κι οι γενναίοι όταν τους βρίσκουν οι συμφορές. ¹⁴ Ωραίο ετούτο, αν είναι ωραίο· όμως εγώ θα προτιμήσω τ' αντρίκειο θάρρος. Αν σωστό λογιάζεις, να σώσεις έναν ξένο που γυρεύει τη γυναίκα του πίσω, τότε δώσ' την και σώσε τον. ¹⁵ αλλιώς η δυστυχία για με δε θα 'ναι η πρώτη, αλλά κι εσένα θα σε λένε κακιά. Στον τάφο απάνω θα ριχτώ του γονιού σου ¹⁶ και θα πω όσα κρίνω για μένα αντάξια και δίκαια κι όσα κεντήσουν την καρδιά σου. Γέρο,	1050 1055 1060	<p>▶ Με ποιον τρόπο απευθύνεται στη θεονόη;</p> <p>▶ Ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί, για να την πείσει;</p> <p>▶ Τι απειλεί να κάνει, αν δεν εισακουστεί;</p>

ΣΧΟΛΙΑ

10. *Φρυγίας παλάτια* = ανάκτορο του Πρίαμου. Το επίθετο («χρυσά») δηλώνει τον πλούτο των ανακτόρων.
11. Αυτές τις αξίες («φρόνηση», «τιμιότητα») προβάλλει η Ελένη ως τους βασικούς παράγοντες που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά της.
12. Η συμβατική παρεμβολή του Χορού διαχωρίζει τη ρήση της Ελένης από τη ρήση του Μενέλαου και υπογραμμίζει το ρητορικό χαρακτήρα της σκηνής, που θυμίζει «αγώνα λόγων».
13. Συνήθης πρακτική στις δίκες του 5ου αι. π.Χ. στην Αθήνα ήταν να καταφεύγει ο κατηγορούμενος σε δάκρυα ή να επιδεικνύει στο δικαστήριο τη γυναίκα και τα παιδιά του, για να συγκινήσει τους δικαστές.
14. Η *αιδώς*, δηλαδή το αίσθημα της ντροπής, είναι στενά συνυφασμένη με την ευγενική καταγωγή. Πάντως τους ομηρικούς ήρωες δεν τους εμποδίζει η ευγένεια να κλαίνε, όταν μάθουν το θάνατο προσφιλών τους προσώπων ή όταν δεν μπορούν να γυρίσουν στην πατρίδα τους.
15. Ο Μενέλαος δένει τη μοίρα του με την Ελένη. Να σώσει τη ζωή του χωρίς αυτή δεν του αρκεί.
16. Αυτή η απειλή του Μενέλαου θα υπενθύμιζε στη θεονόη τη δέσμευση που είχε αναλάβει ο Πρωτεύας απέναντι στο Δία.

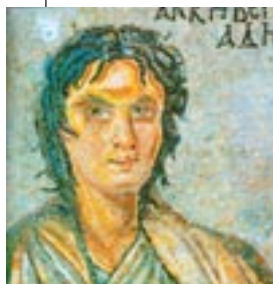

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- *Αχ, μην τον φανερώσεις, σε ικετεύω*, εκλιπαρεί η Ελένη τελειώνοντας την ικεσία της.
 - Μπορούμε να «παγώσουμε» τη στιγμή αυτή. Ας σκεφτούμε τη στάση, την κίνηση και την έκφραση της Ελένης, της Θεονόης, του Μενέλαου και των γυναικών του Χορού την ώρα που λέγονται αυτά τα λόγια.
 - Πώς αισθανόμαστε ακούγοντάς τα;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- *Με δέρνουν δυστυχίες... φρόνιμη θα με πουν και τίμια πάλι* (στ. 1020-1030). Μελετητές της τραγωδίας, που πιστεύουν ότι η Ελένη είναι έργο πολιτικό και πίσω από την ηρωίδα κρύβεται η μορφή του Αλκιβιάδη, θεωρούν αυτούς τους στίχους ως υπαινιγμούς με πολιτικό περιεχόμενο.

Ρωμαϊκό ψηφιδωτό με τη μορφή του Αλκιβιάδη

Αλκιβιάδης (448-404 π.Χ.)
Επιφανής Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός. Κατηγορήθηκε για ιεροσυλία από τους πολιτικούς του αντιπάλους, ενώ βρισκόταν με τον αθηναϊκό στρατό στη Σικελία, και προτίμησε, αντί να επιστρέψει στην Αθήνα, να προδώσει την πατρίδα του καταφεύγοντας στη Σπάρτη. Μετά όμως τη Σικελική καταστροφή οι Αθηναίοι προσβλέπουν πάλι σε αυτόν.

- Τι μπορεί να υπαινίσσονται οι συγκριμένοι στίχοι; Αν υιοθετήσουμε αυτή την ερμηνευτική εκδοχή, ποι οι άλλοι στίχοι στο λόγο της Ελένης θα μπορούσαν να θεωρηθούν υπαινιγμοί για τον Αλκιβιάδη;
- Μπαίνοντας στη θέση της Θεονόης...
 - Τι σκέφτεται άραγε και τι νιώθει η Θεονόη ακούγοντας την ικεσία της Ελένης; Ποιες δυνάμεις συγκρούονται μέσα της;

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

«ΤΑΠΕΙΝΑ ΚΑΙ ΚΛΑΥΤΑ ΚΙ ΟΠΩΣ ΤΟ ΘΕΛ' Η ΑΝΑΓΚΗ»

Λοιπόν βιαστείτε και στ' αριστερά σας χέρια σεμνά κρατώντας τα κλαδιά της ικεσίας –του Δία καμάρτι– ν' αποκρίνεστε στους ξένους ταπεινά και κλαυτά κι όπως το θέλ' η ανάγκη σαν πρόσφυγες οπου είμαστε, και να τους πείτε να μάθουν καθαρά πως καθαρός από αίμα είν' ο ερχομός μας· και θυμάστε πρώτ' απ' όλα ότι πολύ ξεθαρρετή να 'ναι η φωνή σας, μα η όψη σεμνοπρόσωπη με ήσυχο βλέμμα την άδολή σας να μηνά την ειλικρίνεια· κι ούτε να προτρέχει η γλώσσα σου κι ούτε του μάκρου να ξεσέρνεις τα λόγια σου, γιατί είναι, μάθε, πάρα πολύ του τόπου εδώ δύσκολοι οι άνθρωποι· θύμα* να υποχωρείς, αφού είσαι της ανάγκης, ξένη κι αποδιωγμένη και ποτέ δεν πρέπει να 'χουν οι πιο μικροί τη γλώσσα τους μεγάλη.

Αισχύλος, *Ικέτιδες*, στ. 191-203 (μτφρ. Ι. Γρυπάρης)
(Από το *Οι τραγωδίες του Αισχύλου*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»)

* θύμα = θυμίσου

Χορός (Αισχύλος, *Ικέτιδες*, Κ.Ε.Π.Ε.Α.Ε.Δ. «Δεσμοί», 1994, σκην. Σ. Ντουφεξής)

	που κατοικεῖς στο πέτρινο αυτό μνήμα, τη γυναίκα μου δώσ' μου, τη ζητάω στην εἶχε στείλει ο Δίας να τη φυλάξεις για μένα. Εἶσαι νεκρός, το ξέρω, κι ούτε μπορεῖς να μου την πάρεις πια, μα ετούτη ποτέ τον τιμημένο της πατέρα	1065
	που από τον Κάτω Κόσμο τον καλούμε, δε θα δεχτεί να τον κακολογήσουν. ¹⁷ έχει τη δύναμη γι' αυτό. Βοηθό σε κράζω, βαθύσκιωτε Ἄδη· πλήθος ἔχεις λάβει κορμιά για την Ελένη απ' το σπαθί μου· πήρες την αμοιβή σου· τώρα ή φέρ' τους στη ζωή πάλι, ¹⁸ ή ετούτη ανάγκασέ την να γίνει απ' τον ενάρτετο γονιό της ακόμα πιο καλή και να μου δώσει	1070
	τη γυναίκα μου. Αν μου το αρνηθείτε, θα πω ὅσα δεν φανέρωσ' η Ελένη. Πρώτα μάθε, τ' ορκίστηκα να πολεμήσω τον αδελφό σου κι ἕνας απ' τους δυο μας θα σκοτωθεί· ξεκάθαρα το λέω· κι ἄμα δε χτυπηθεί μαζί μου κι ἔχει στο νου του να μας πιάσει τους ἰκέτες στον τάφο με την πείνα, ¹⁹ ἀπόφαση ἔχω να τη σκοτώσω κι ὕστερα να μπήξω στα σπλάχνα μου το δίκικο ξιφάρι	1075
	στο μνήμα εδῶ, να στάζει ὅλο το αἷμα· κι ἀπάνω στην ταφόπετρα σφαγμένοι θα μείνουμε, για σένα αἰώνιος πόνος και του γονιού σου ντρόπιασμα· κανένας, οὐτ' ο αδελφός σου, ούτε ἄλλος θα την πάρει· μονάχα εγώ και αν ὄχι για τη Σπάρτη, τότε στον Ἄδη. Αυτά γιατί; Μα εγώ δε θέλω κλαίγοντας σα γυναίκα ²⁰ τη συμπόνια· σαν ἄντρας ὅ,τι ἔχω θα το πράξω.	1080
	Σωστό αν το κρίνεις, σκότωσέ με· ὠστόσο δε θα πεθάνω ἀτιμασμένοι. Κάλλιο σ' αυτά που λέω να στέρξεις· ἔτσι θα 'σαι και δίκαιη και θα πάρω την Ελένη. ²¹	1085
XOP.	Τα λόγια τους εσύ θα κρίνεις, κόιτα σε ὅλους η ἀπόφασή σου αυτή ν' ἀρέσει.	1090
		1095
		1100

ΣΧΟΛΙΑ

17. Το καθήκον του φύλακα περνά στον κληρονόμο και, επομένως, η αθέτηση αυτού του καθήκοντος σίμαζε ακόμα και το νεκρό.
18. Ο Μενέλαος εννοεί ὅτι, αν τελικά δε γυρίσει στη Σπάρτη με την Ελένη, ο θάνατος τῶσων ἀνθρώπων στην Τροία δε θα ἔχει κανένα νόημα.
19. Το ἐνδεχόμενο να αποκλείσει ο Θεοκλύμενος την Ελένη και το Μενέλαο στον τάφο του Πρωτέα θυμίζει την περίπτωση του Σπαρτιάτη βασιλιά Πausanία (5ος αι. π.Χ.), που, για να αποφύγει τη σύλληψη, κατέφυγε ως ἰκέτης στο ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς, ὅπου και αποκλείστηκε ἀπὸ τους εφόρους. Λίγο ὅμως πριν πεθάνει ἀπὸ την πείνα, τον ἔσυραν ἔξω, γιατί θεωρούσαν μῖασμα το θάνατο μέσα σε ναό.
20. Ο Μενέλαος ἔχει συγκινηθεῖ ἀπὸ ὅσα ο ἴδιος εἶπε και προσπαθεῖ τώρα να πνίξει τη συγκίνησή του, επανερχόμενος στο ἰδανικό του ἄντρα, που ἀντιμέτωπος με τα δεινά δεν κλαίει.
21. Στα τελευταία του λόγια ο Μενέλαος ἐπαναλαμβάνει και συνοψίζει το αἴτημά του, ἀκολουθώντας την τεχνική των ἐπιλόγων των δικανικών λόγων, ὅπου συνοψίζονται ὅλα τα βασικά σημεία.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Μία ακόμα εκτενής ρήση... Όμως ο ηθοποιός που ενσαρκώνει το Μενέλαο έχει τη δυνατότητα να μετατρέψει μια «στατική» σκηνή μονόλογου σε σκηνή με δράση.

- Ας εντοπίσουμε στο κείμενο τους σκηνοθετικούς δείκτες, που θα τον καθοδηγήσουν στην απόδοση του ρόλου του.

Ο Λ. Βογιατζής ως Μενέλαος σε πρόβα

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Μενέλαος αναλαμβάνει με τη σειρά του να πείσει τη Θεονόη.
 - Ποιους τρόπους πειθούς χρησιμοποιεί, για να πετύχει το στόχο του;
 - Ποιες ηθικές αξίες επικαλείται;
 - Σε τι διαφέρει η τακτική που ακολουθεί από αυτήν της Ελένης;
- Οι ρήσεις της Ελένης και του Μενέλαου θυμίζουν σκηνή δικαστηρίου.
 - Ας αναζητήσουμε στη σκηνή που μελετάμε στοιχεία που φέρνουν στο νου μας δικαστικό αγώνα.
 - Τέτοιου είδους σκηνές ονομάζονται «αγώνες λόγων», είναι συχνές στο θέατρο του Ευριπίδη και συνήθως αποτελούνται από:
 - δύο αντιπθέμενες εκτενείς ομιλίες,
 - στίχους του Χορού που παρεμβάλλονται και
 - στιχομυθία μεταξύ των αντιπάλων.

Σε τι μοιάζει και σε τι διαφέρει η σκηνή που μελετάμε από έναν τυπικό αγώνα λόγων;

Ο Κ. Κουν (άρθιος, αριστερά) στην Επίδουρο

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 4

ΕΚΤΕΝΕΙΣ ΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΟΚΡΙΤΙΚΗ

Προχωρώντας το ανέβασμα αντιμετωπίσαμε ορισμένα δεδομένα. Το πώς ανεβαζόταν εκείνο τον καιρό η τραγωδία και συνήραζε το κοινό της, είναι μυστικά που εμείς δεν τα ξέρουμε. Υπάρχουν, σαν παράδειγμα, εκείνοι οι τρομαχτικοί μονόλογοι. Τι έκαναν μ' αυτούς; [...] Όλη μας η μελέτη και εργασία βασίστηκε στο πώς θα αποδώσουμε, πεικραστικά μέσα θα χρησιμοποιήσουμε εμείς, οι άνθρωποι του σήμερα, για να κάνουμε ν' αγγίξουν τα έργα αυτά με τις συγκεκριμένες τους αλήθειες τον σημερινό άνθρωπο.

Κ. Κουν

(Από το Κ. Κουν, *Κάνουμε θέατρο για την ψυχή μας*, Καστανιώτης)

ΘΕΟ.	Είμαι ευσεβής και θέλω έτσι να μείνω· καθάριο θα κρατήσω τ' όνομά μου και του πατέρα, ουδέ στον αδελφό μου θα χαριστώ, αποκτώντας κακή φήμη. Έχω μες στην καρδιά μου από τη φύση ναό μεγάλο της δικαιοσύνης, κληρονομιά, Μενέλαε, του Νηρέα κι όσο μπορώ, θα τη φυλάξω. Πάω με τη γνώμη της Ήρας, γιατί θέλει το καλό σου· η Κύπρη ας μη θυμώσει με μένα, εξάλλου εμείς οι δυο καμία δεν έχουμε συνάφεια, τι για πάντα παρθένα θα πασκίσω ν' απομείνω. ²² Κι όσο για τα πικρά παράπονά σου που 'λεγες στο γονιό μου εδώ στον τάφο, μαζί σου συμφωνώ κι άδικο θα' ταν να μη σου δώσω πίσω τη γυναίκα· κι εκείνος το ίδιο θα 'κανε, άμα ζούσε. Υπάρχει βέβαια τιμωρία ²³ για τούτα και σε νεκρούς και ζωντανούς. Δεν έχει ζωή η ψυχή των πεθαμένων, όμως αιώνια παίρνει νόση, όταν σμιξει με τον άθνατον αιθέρα. ²⁴ Τέλος, για να μην παν τα λόγια μου σε μάκρος, γι' αυτά που με ικετέψατε σωπαίνω· στην άμυαλη εγώ πράξη του αδερφού μου δε γίνομαι βοηθός. Ωφέλεια θα 'βρει μεγάλη, κι ας μη φαίνεται έτσι, αν θα 'ναι ξανά καλός αντί ασεβής. Κοιτάχτε να βρείτε κάποια λύση στο φευγιό σας· εγώ πηγαίνω δίχως να μιλήσω. Και πρώτα τους θεούς παρακαλέστε· η Κύπριδα να στέρξει να γυρίσεις, κι η Ήρα που λογιάζει αυτόν κι εσένα να σώσει, ας μην αλλάξει τη βουλή της. Κι όσο μπορώ, νεκρέ πατέρα μου, όλοι πάντοτες ευσεβή θα σε φωνάζουν.	1105 1110 1115 1120 1125 1130 1135	<p>Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΟΝΟΗΣ</p> <p>▶ Ποια απόφαση παίρνει η θεονόη και πώς την αιτιολογεί;</p> <p>▶ Τι πιστεύει για την ανθρώπινη ψυχή;</p> <p>▶ Τι προτείνει στο Μενέλαο και την Ελένη;</p>
ΧΟΡ.	Ο άδίκος ποτέ χαρά δε βλέπει, μονάχα με το δίκιο η σωτηρία. ²⁵		

ΣΧΟΛΙΑ

22. Και στην αρχαιότητα θεωρούσαν την αποχή από τις απολαύσεις του σώματος χαρακτηριστικό του αγνού βίου. Η θεονόη προσιμά να μείνει παρθένα, απαρνείται δηλαδή τα δώρα της θεάς Αφροδίτης.
23. Στο πρωτότυπο: *τίσις*. Η ιδέα της τιμωρίας που επιφυλάσσεται σε ένοχους νεκρούς συναντάται και σε αιγυπτιακές θρησκευτικές αντιλήψεις.
24. Όταν ο άνθρωπος πεθάνει, η ψυχή δεν εξακολουθεί να ζει όπως προηγουμένως (*Δεν έχει ζωή η ψυχή των πεθαμένων*), αλλά αποχωρίζεται από το σώμα και πηγαίνει στον ουρανό (*τον άθνατον αιθέρα*), όπου ενώνεται με τον αιθέρα διατηρώντας άθνατη τη μνήμη και την ατομικότητά της. Έτσι η ψυχή και μετά το θάνατο του σώματος δεν ξεχνά το κακό που τυχόν έκανε και βασανίζεται αιώνια. Εδώ εκφράζεται η άποψη σχετικά με την αθανασία της ψυχής, θέση που θα αναπτύξει αργότερα ο Πλάτωνας. Ο Ηρόδοτος, στην *Ιστορία* του, αναφέρει ότι οι Αιγύπτιοι είναι ο πρώτος λαός που διατύπωσε τη θεωρία για την αθανασία της ψυχής και για τη μετεμψύκωση.
25. Οι σίχοι αυτοί εκφράζουν τη λαϊκή αντίληψη ότι μόνο ο δίκαιος ευτυχεί. Με την παρέμβαση αυτή του/της Κορυφαίας ολοκληρώνεται η σκηνή αυτή και η θεονόη αποχωρεί από το σκηνικό χώρο.

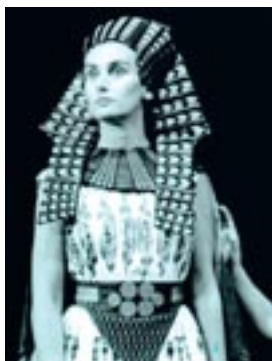

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Τέσσερις διαφορετικές παραστάσεις, τέσσερις διαφορετικές ερμηνείες... Μπορείς να τις διακρίνεις με βάση τις φωτογραφίες της σελίδας αυτής;

Θεονόη (Ι. Τσιριγκούλη, Θέατρο του Νότιου, 1996, σκην. Γ. Χουβαρδάς)

Θεονόη (Κ. Παναγιώτου, Εθνικό Θέατρο, 1962, σκην. Τ. Μουζενίδης)

Θεονόη (Λ. Φωτοπούλου, Κ.Θ.Β.Ε., 1982, σκην. Α. Βουσιανός)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Στην αρχή της σκηνής η Θεονόη αντιμετώπιζε ένα ισχυρό δίλημμα. Τώρα φαίνεται να έχει καταλήξει. Ανακοινώνει και αιτιολογεί την απόφασή της. Ας συζητήσουμε:
 - Ποιες από τις δυνάμεις που συγκρούονταν μέσα της επικράτησαν τελικά;
 - Ποιες αρχές καθόρισαν τη στάση της;
 - Σήμερα; Μας αγγίζουν οι επιλογές της;
- Για τη σκηνή που μελετάμε έχουν διατυπωθεί ποικίλες κρίσεις. Έχει υποστηριχθεί, για παράδειγμα, ότι:
 - προσθέτει δραματική ένταση και προωθεί την εξέλιξη του δράματος·
 - στοχεύει στην προβολή της ρητορικής δεινότητας του Ευριπίδη·
 - είναι περιττή·
 - προσθέτει έναν κωμικό τόνο στο έργο·
 - προβάλλοντας αρχές και αξίες, δίνει βαθύτερες προεκτάσεις στο έργο...
- Ας συζητήσουμε κάποιες από αυτές και ας αναζητήσουμε σε όλη τη σκηνή στοιχεία που θα μπορούσαν να τις στηρίξουν.

Η μάντισσα αποχωρεί. Οι ήρωες μένουν μόνοι τους, χωρίς σαφείς οδηγίες για την απόδρασή τους ή έστω κάποιον υπαιτιγμό για αίσιο τέλος... Πώς περιμένεις να αντιδράσουν;

Θεονόη (Σ. Φόρτωμα, Εταιρεία Θεάτρου «Η άλλη πλευρά», 2004, σκην. Α. Μιχάπουλος)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 5

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΑΔΙΚΟ

Μπορείς να φανταστείς τι συζητήσεις ξεσήκωσαν στην κοινωνία της Αθήνας οι περιπλανώμενοι και πολυταξιδεμένοι σοφιστές, όταν ισχυρίστηκαν ότι δεν υπάρχουν σταθερά κριτήρια για το Δίκαιο και το Άδικο, ότι, δηλαδή, δεν υπάρχουν σταθερές και αμετάβλητες αξίες. Ο Σωκράτης, αντίθετα, προσπαθούσε από τη μεριά του ν' αποδείξει ότι υπάρχουν στ' αλήθεια κάποιες αξίες, που είναι σταθερές και απόλυτες, κάποιες αξίες που ισχύουν παντού και πάντα.

J. Gaarder, *Ο Κόσμος της Σοφίας*,
μτφρ. Μ. Αγγελίδου, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη

5η ΣΚΗΝΗ (στ. 1140-1219)

ΕΛΕΝΗ	Όσο περνά απ' το χέρι της Θεονόης, Μενέλαε, γλιτώσαμε· μα πρέπει τον τρόπο να μου πεις που θα σωθούμε.	1140	ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ▶ Ποιες είναι οι προτάσεις του Μενέλαου και ποιες οι αντιρρήσεις της Ελένης;
ΜΕΝΕΛΑΟΣ	Άκουσε· με του βασιλιά τους δούλους πολύν καιρό έχεις ζήσει στο παλάτι.		
ΕΛΕ.	Τι θες να πεις; Ελπίδες με γεμίζεις πως κάτι το καλό για μας θα κάνεις.	1145	▶ Ποιο σχέδιο αντιπροτείνει η Ελένη;
ΜΕΝ.	Μπορείς να πείσεις κάποιον από κείνους που 'χουν τ' αμάξια να μας δώσουν ένα;		▶ Ποιος θα είναι ο ρόλος του Μενέλαου στο σχέδιο αυτό;
ΕΛΕ.	Μπορώ· πώς θα ξεφύγουμε όμως, όταν δεν ξέρουμε το βάρβαρο αυτόν τόπο;	1150	
ΜΕΝ.	Δε γίνεται. Αν κρυφτώ εκεί μέσα κι έτσι με το σπαθί τον άρχοντα σκοτώσω;		▶ Γιατί αποχωρεί η Ελένη;
ΕΛΕ.	Δε θ' άφην' η αδελφή του, θα μιλούσε πως έβαλες στο νου σου να τον σφάζεις.		
ΜΕΝ.	Ούτε καράβι υπάρχει να σωθούμε· βούλιαξε μες στο πέλαο το δικό μου.	1155	
ΕΛΕ.	Αν σκέφτονται σωστά οι γυναίκες, άκου· πως τάχα έχεις πεθάνει ¹ θες να λέω;		
ΜΕΝ.	Κακό σημάδι ² αν κάτι θα κερδίσω, νεκρό ας με πούνε τότε κι ας μην είμαι.	1160	
ΕΛΕ.	Με τα μαλλιά κομμένα και με θρήνους γυναίκειους θα σε κλαίω εγώ μπροστά του. ³		
ΜΕΝ.	Κι αυτό πώς θα μπορέσει να μας σώσει; Παλιό το τέχνασμά σου και δεν πιάνει. ⁴		
ΕΛΕ.	Σαν πεθαμένο εγώ θα του ζητήσω σε πελαγίσιο τάφο να σε θάψω.	1165	
ΜΕΝ.	Λοιπόν σ' αφήνει· πώς χωρίς καράβι, μετά από την ταφή μου, θα σωθούμε;		
ΕΛΕ.	Θα του γυρέψω πλοίο για ν' αδειάσω τις νεκρικές σου προσφορές στο κύμα.	1170	
ΜΕΝ.	Καλά τα λες, μα πάνε όλα χαμένα, στη γης αν σε προστάξει να με θάψεις.		
ΕΛΕ.	Θα πούμε συνηθίζουν στην Ελλάδα σε χώμα τους πνιγμένους να μη θάβουν.		
ΜΕΝ.	Βρήκες τη λύση· θα 'ρθώ στο ίδιο πλοίο τα νεκρικά στολίδια να προσφέρω;	1175	
ΕΛΕ.	Και βέβαια πρέπει να 'σαι κι οι δικοί σου ναύτες, όσοι γλιτώσαν τη φουρτούνα.		
ΜΕΝ.	Καράβι αν βρω αραγμένο, όλους τους άντρες πλάι πλάι με γυμνά σπαθιά θα στήσω.	1180	
ΕΛΕ.	Δουλειά δική σου ετούτο· στα πανιά μας πρίμος αγέρας και καλό ταξίδι.		

ΣΧΟΛΙΑ

1. Όπως όλοι οι άνθρωποι, έτσι και η Ελένη αισθάνεται άσχημα αναφερόμενη στο θάνατο. Γι' αυτό και η επιφυλακτική της διατύπωση.
2. Στην απάντηση του Μενέλαου είναι ιδιαίτερα εμφανής η επιθυμία του να αποφύγει τον κακό σιωνό.
3. Το κόψιμο των μαλλιών ήταν σημείο πένθους, ενώ οι θρήνοι ψάλλονταν κυρίως από άντρες ή γυναίκες θρηνωδούς. Την πρώτη μαρτυρία γι' αυτό δίνει ο Όμηρος, μιλώντας για *σσιδούς, θρήνων εξάρχους*.
4. Ήδη από τον Όμηρο το να αποκρύπτει κανείς την πραγματική του ταυτότητα, προσποιούμενος το νεκρό ή τον απόντα, αποτελούσε ένα συνηθισμένο μοτίβο στη λογοτεχνία.

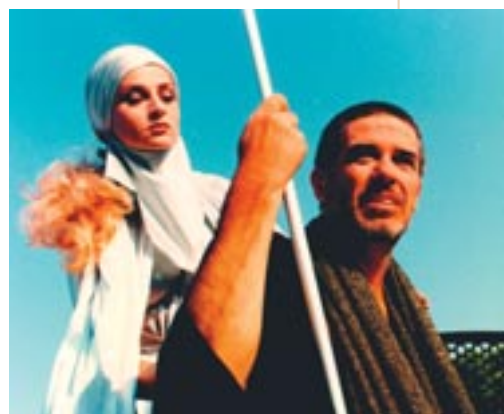

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Μετά την ανακούφιση από την απόφαση της μάντισσας, το κλίμα βαραίνει και πάλι...
 - Ποια συναισθήματα κυριαρχούν; Πώς, κατά τη γνώμη σου, μπορούν να αποδοθούν στη σκηνή;
 - Η μορφή του κειμένου βοηθάει στην απόδοσή τους;

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Ο Μενέλαος προτείνει, η Ελένη αντιπύσσει, η Ελένη αντιπροτείνει...
 - Ας επιστημόνουμε τη συμβολή καθενός στην κατάστρωση του σχεδίου απόδρασης.
 - Με βάση αυτήν ας αναζητήσουμε ορισμένα γνωρίσματα του χαρακτήρα κάθε ήρωα. Έτσι διαμορφώνουμε σταδιακά μια άποψη για το ήθος* τους, ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας.
- Αν σκέφτονται σωστά οι γυναίκες, άκου, λέει η Ελένη και εκθέτει το δικό της σχέδιο απόδρασης.
 - Ας σχολιάσουμε το περιεχόμενο του στίχου σε συνδυασμό με όσα ακολουθούν.
- Σε όλη αυτήν τη σκηνή παρακολουθούμε τους δύο ήρωες να αναζητούν τον τρόπο, με τον οποίο θα σωθούν («μηχανή σωτηρίας»). Καταλήγουν στο δόλο κι ας έχουν υποφέρει τόσο πολύ από αυτόν.
 - Ας επιστημόνουμε τα μέσα που σκέπτονται να χρησιμοποιήσουν οι ήρωες σε αυτήν τους την προσπάθεια να γίνουν άλλοι.
 - Ας συζητήσουμε το δόλο ως μέσο σωτηρίας. Τι θα έλεγε γι' αυτό: — η Ελένη και ο Μενέλαος; — ο Χορός; — η Θεονόη; — εσύ;

Ελένη – Μενέλαος
(Κ. Καραμπέτη – Λ. Βογιατζής,
Θέατρο του Νότου, 1996,
σκην. Γ. Χουβαρδάς)

Ιφιγένεια
(Ε. Παπαδάκη,
Ιφιγένεια εν Ταύροις,
Εθν. Θέατρο, 1941,
σκην. Τ. Μουζενιδής)

[Στην Ιφιγένεια εν Ταύροις του Γκαίτε, η ηρωίδα απορρίπτει το δόλο και το ψέμα ως μέσο σωτηρίας. Στο παρακάτω απόσπασμα η Ιφιγένεια δικαιολογεί την επιλογή της αυτή.]

Δεν έμαθα να κρύβω· ούτε κανέναν
ν' απατώ δόλια. Αλί! Ω αλί στο ψέμα!
Δεν αλαφρώνει το στήθος σαν κάθε
αληθινή ειπωμένος λόγος· θάρρος
δε δίνει, μόνο βασανίζει εκείνον,
που κρυφά το χαλκεύει και σα βέλος
ριγμένο και κρουσμένο πίσω από έναν
θεό, γυρνά και βρίσκει τον τοξότη.

Πράξη Δ' - Σκηνή Α' (μτφρ. Κ. Χατζόπουλος)
(Από το Β. Γκαίτε, Ιφιγένεια εν Ταύροις, Δωδώνη)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΤΟ ΨΕΜΑ!

Αν είναι, λοιπόν, να ειπωθεί ένα ψέμα, θα ειπωθεί από τους φύλακες της πόλης και μόνον από αυτούς, για να ξεγελάσουν είτε κάποιους εχθρούς είτε κάποιους πολίτες για το καλό της πόλης· σ' όλους τους άλλους δεν θα επιτρέπεται να αγγίζουν αυτό το πράγμα.

Πλάτων, Πολιτεία 3, 389
(μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος)
(Από το Πλάτων, Πολιτεία, Πόλις)

MEN.	Ας πάψουν οι θεοί τα βάσανά μου. Για το χαμό μου ποιος θα πεις πως στο 'πε;		
ELE.	Εσύ ⁵ θα πεις πως γλίτωσες μονάχα και το Μενέλαο είδες να πεθαίνει.	1185	
MEN.	Και τα κουρέλια που 'χω φορεσιά μου για το ναυάγιο θα μιλούν καθάρια. ⁶		
ELE.	Καλά είναι τώρα, τότες όμως όχι γοργά να γίνει η συμφορά χαρά μας.	1190	
MEN.	Πρέπει να μπω μαζί σου στο παλάτι ή εδώ βουβός να καρτερώ στον τάφο; ⁷		
ELE.	Εδώ γιατί, αν θελήσει να σε βλάψει, το ξίφος σου κι ο τάφος θα σε σώσουν. Εγώ θα πάω μέσα, τα μαλλιά μου θα κόψω, αντί λευκά θα βάλω μαύρα, το πρόσωπό μου άγρια θα ματώσω. ⁸ Τρανός ο αγώνας και δυο τέρματα έχει: Να χάσω τη ζωή μου αν καταλάβουν τα σχέδιά μου ή να σε σώσω κι έτσι μαζί σου να γυρίσω πια στη Σπάρτη. Σεβάσμια Ήρα, ταίρι εσύ του Δία, ⁹ απ' τα δεινά, τους δόλιους, λύτρωσέ μας. Στων αστεριών το φέγγος και στα ουράνια που κατοικείς, υψώνουμε τα χέρια και σε παρακαλούμε. Κι εσύ κόρη της Διώνης, Αφροδίτη, που έχεις πάρει με το δικό μου γάμο το βραβείο της ομορφιάς, ¹⁰ μη μ' αφανίσεις. Φτάνουν τα βάσανα που τράβηξα, όταν τότε πρόσφερες τ' όνομά μου, όχι το σώμα, στους βάρβαρους. Αν θες να με σκοτώσεις, άσε με στην πατρίδα να πεθάνω. Για συμφορές αχόρταγή 'σαι πάντα κι ο έρωτας, το ψέμα, οι δολοπλόκες πράξεις σ' αρέσουν τόσο και τα φίλτρα, που μες στα σπίτια φέρνουνε το αίμα. Αν κράταγες το μέτρο, θα γινόσουν η πιο γλυκιά θεά, ναι, το πιστεύω. ¹¹	1195	
		1200	Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ
		1205	▶ Σε ποιες θεές προσεύχεται η Ελένη και τι ζητάει από καθεμιά θεά;
		1210	
		1215	

ΣΧΟΛΙΑ

5. Ο λόγος της Ελένης είναι συνοπτικός αλλά ακριβής. Σε κάθε ερώτηση απαντά αρχικά κοφτά κι έπειτα διευκρινίζει το σχέδιο.
6. Τα κουρέλια αυτά αποδεικνύονται χρήσιμα τώρα, στην κατάλληλη στιγμή, γιατί θα είναι η απόδειξη ότι ο Μενέλαος είναι ναυαγός.
7. Ο Μενέλαος, ζητώντας τη συμβουλή της γυναίκας του, αποδέχεται πλήρως τον πρωταγωνιστικό της ρόλο στην κατάστροψη του σχεδίου.
8. Η συνήθεια να θρηνούν το νεκρό με κοπετούς, με οιμωγές, με δυνατά κτυπήματα στο στήθος, με χαρακτηριστικά στα μάγουλα από τα νύχια, ώσπου να ματώσουν, είχε ασιατική προέλευση. Η αναφορά σε αυτές τις λεπτομέρειες είναι χρήσιμη, για να είναι σε θέση οι θεατές να αναγνωρίσουν την Ελένη, όταν θα ξαναβγει από το ανάκτορο με διαφορετική σκευή.
9. Η Ελένη τονίζει ότι η Ήρα είναι σύζυγος του Δία, για να της υπενθυμίσει ότι ως θεά του γάμου θα πρέπει να προστατεύσει τώρα και το δικό της γάμο. Επιπλέον, η Ήρα είναι τώρα ευνοϊκή απέναντί της, σύμφωνα με τη Θεονόη (στ. 969-970).
10. Στις προσευχές τους οι αρχαίοι, όταν ζητούσαν μια χάρη από τους θεούς, υπενθύμιζαν τι είχαν οι ίδιοι προσφέρει σε αυτούς (π.χ. πλούσιες θυσίες, αναθήματα κ.λπ.)· έτσι και η Ελένη υπενθυμίζει στην Αφροδίτη ότι χάρη σ' αυτήν κέρδισε το βραβείο της ομορφιάς.
11. Στην προσευχή της στην Αφροδίτη η Ελένη αφιερώνει πολύ περισσότερους στίχους απ' ό,τι στην Ήρα. Είναι εμφανές η προσπάθειά της να πείσει τη θεά. Παράλληλα, σε αυτό το σημείο τονίζεται η αξία του μέτρου.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

- Η Ελένη, πριν αποχωρήσει από τη σκηνή, προσεύχεται στις θεές. Με βάση το περιεχόμενο της προσευχής της, ας φανταστούμε τη στάση της και τον τόνο της φωνής της.

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Φτάνοντας στο τέλος του Επεισοδίου, μπορούμε να φέρουμε στο νου μας σημαντικές στιγμές του: την απόφαση της Θεονόης, το δόλο των ηρώων μας, την προσευχή της Ελένης.

- Από τι τελικά εξαρτάται η σωτηρία των ηρώων μας;

Ας σταθούμε ειδικότερα στην προσευχή της Ελένης:

- Πώς προσπαθεί να συγκινήσει την καθεμιά θεά;
- Πώς συνδέεται με όσα προηγήθηκαν; Δικαιολογείται ψυχολογικά;
- Σε ποιες στιγμές αισθανόμαστε την ανάγκη να προσευχηθούμε;

- Ας θυμηθούμε την εικόνα που είχαμε διαμορφώσει για τον άνθρωπο στον Ευριπίδη: παινήδι των θεών και της τύχης. Φτάνοντας στο τέλος του Β' Επεισοδίου, αξίζει να αναρωτηθούμε αν η εικόνα αυτή έχει μεταβληθεί.

Θ. Ράλλης, *Η προσευχή*

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΑΝΤΙΔΡΩΝΤΑΣ ΣΤΙΣ ΑΝΤΙΞΟΟΤΗΤΕΣ

Πρέπει, επιπλέον, να προσθέσουμε ότι οι άνθρωποι, με τη σειρά τους, προσπαθούν να αντιδράσουν στον κόσμο που τους απειλεί, όχι πια μόνο με μια πεισματική και αποφασιστική απάντηση, αλλά και με δολοπλοκίες και πανουργίες που, και αυτές, προωθούν τη δράση και αυξάνουν την πολυπλοκότητά της. Οι άνθρωποι εφευρίσκουν πραγματικά μηχανές.

J. de Romilly

(Από το J. de Romilly, *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*, μτφρ. Α. Στασινοπούλου-Σκιαδά, Καρδαμίτσα)

Η Τύχη αναδεικνύεται ως η νέα καθοριστική δύναμη. Τα παιχνίδια της είναι επικίνδυνα αλλά ανωδυνότερα από ό,τι οι συγκρούσεις του ανθρώπου με το θεό στο Σοφοκλή. Εδώ φυσικά δεν έχουμε πια τραγικές καταστροφές: το караβάκι της Τύχης πρέπει να περάσει από μερικούς σκοπέλους, αλλά στο τέλος αρμενίζει –μεταφορικά και κυριολεκτικά– χαρούμενο για το ανοικτό πέλαγος. Εννοείται ότι ο ποιητής δεν ενδιαφέρεται τόσο για τα παιχνίδια αυτά καθαυτά όσο για τον άνθρωπο, που μέσα σ' αυτά δοκιμάζεται, καθώς αντιθέτει σε όλες τις αντιξοότητες που συναντά την ευβουλία του (είναι η λέξη-σύνθημα της εποχής των σοφιστών).

A. Lesky

(Από το A. Lesky, *Η τραγική ποίηση των αρχαίων Ελλήνων Β'*, μτφρ. Ν. Χ. Χουρμουζιάδης, Μ.Ι.Ε.Τ.)

Από το πρόγραμμα της παράστασης Οδυσσεύαχ της Ξ. Καλογεροπούλου (εκδ. Ιθάκη)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ 1ΗΣ ΣΚΗΝΗΣ, ΣΤ. 588-658

1. Στην πρώτη σκηνή, ο Μενέλαος αρνείται να δεχτεί ότι έχει απέναντί του τη σύζυγό του, την Ελένη. Πέρα από το είδωλο που έχει κρύψει σε σπηλιά, τι πιστεύετε ότι τον εμποδίζει να την αναγνωρίσει;
2. Τι εξυπηρετεί στη δραματική οικονομία η παράλειψη της Ελένης να ρωτήσει τη Θεονόη για την τύχη του Μενέλαου στο μέλλον;
3. Η συνάντηση της Ελένης με το Μενέλαο μας θυμίζει πολύ έντονα την ανάλογη σκηνή με τον Τεύκρο, στον Πρόλογο. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν την Ελένη οι δύο άντρες.
4. Με βάση το περιεχόμενο των στίχων 588-600, φανταστείτε και γράψτε το διάλογο που διαμείφθηκε ανάμεσα στην Ελένη και τη Θεονόη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ 2ΗΣ ΣΚΗΝΗΣ, ΣΤ. 659-840

1. Η εκτενής αφήγηση του Αγγελιαφόρου αναφέρεται σε γεγονότα που συνέβησαν εκτός σκηνής. Πώς θα μπορούσε να αποδοθεί σκηνικά η αγγελική αυτή ρήση;
2. Χωρίστε σε ενότητες τις ρήσεις του Αγγελιαφόρου, στους στ. 786-810 και στ. 822-837. Ποιες ομοιότητες παρουσιάζουν στον τρόπο ανάπτυξής τους;
3. Η αναγνώριση των δύο συζύγων ολοκληρώνεται σε δύο φάσεις. Πώς εξελίσσεται η κάθε φάση;
4. Υποθέστε ότι η αναγνώριση στη δεύτερη φάση της έγινε με σημάδια και προσπαθήστε να γράψετε το κείμενο με βάση αυτή την εκδοχή. Τι θα άλλαζε στο έργο;
5. Ο Αγγελιαφόρος, με βάση όσα είδε ή άκουσε, διηγείται επιστρέφοντας στην πατρίδα του σε κάποιο συμπατριώτη του την ιστορία του ειδώλου: πώς δημιουργήθηκε αλλά και πώς εξαφανίστηκε, τις συνέπειες της παρουσίας του, καθώς επίσης και της εξαφάνισής του.
6. Σε ένα σύντομο κείμενο καταγράψτε τα θέματα, στα οποία αναφέρεται ο Αγγελιαφόρος μετά την αναγνώριση της Ελένης, και τις απόψεις που διατυπώνει για κάθε θέμα.
7. Γράψτε ένα κείμενο για το σκεπτικισμό του Ευριπίδη, για την τάση του δηλαδή να αμφισβητεί τις παραδοσιακές αντιλήψεις. Ποια στοιχεία θα αντιλούσατε από τις συγκεκριμένες σκηνές;
8. Στα λόγια του Αγγελιαφόρου η τιμή της Ελένης αποκαθίσταται για μία ακόμα φορά στη συγκεκριμένη τραγωδία. Ποια είναι τα άλλα πρόσωπα που αποκαθιστούν την τιμή της ηρώιδας και τι εκπροσωπεί ο καθένας;
9. 412 π.Χ. Δυο θεατές μετά την παράσταση της *Ελένης* συζητούν για τους μάντιες και τη μαντική. Ο ένας υπερασπίζεται τις θέσεις του Ευριπίδη, ενώ ο άλλος διαφωνεί. Γράψτε το διάλόγο τους.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ 3ΗΣ ΣΚΗΝΗΣ, ΣΤ. 841-941

1. Σε όλη τη σκηνή κυριαρχεί ο φόβος για ένα επικείμενο κακό. Να εντοπίσετε στο κείμενο τα σχετικά σημεία και να εξετάσετε πώς αντιμετωπίζουν την απειλή αυτή η Ελένη και ο Μενέλαος.
2. Σημαντικό στοιχείο στη σκηνή αυτή αποτελεί η αμφιβολία και η επιβεβαίωση της συζυγικής πίστης. Αναζητήστε τα σχετικά σημεία και παρακολουθήστε, με βάση αυτά, πώς σκιαγραφείται το ήθος των ηρώων.
3. Ξαναγράψοντας τη σκηνή... Η Ελένη απευθύνεται στο Μενέλαο και του εκθέτει σε συνεχή λόγο τις σκέψεις της μπροστά στον κίνδυνο που τους απειλεί.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ 4ΗΣ ΣΚΗΝΗΣ, ΣΤ. 942-1139

1. Ποια ατμόσφαιρα δημιουργείται στη σκηνή με την εμφάνιση της Θεονόης; Ποιες εικόνες από την καθημερινή μας ζωή φέρνει στο νου;
2. Ποια είναι τα κίνητρα της δράσης των θεών, σύμφωνα με τα λόγια της Θεονόης; Να συγκρίνετε την εικόνα αυτή των θεών με τη χριστιανική αντίληψη για το θείο.
3. Η ρήση της Ελένης, ανάμεσα στα άλλα, περιλαμβάνει: α) το αίτημά της, β) τα επιχειρήματά της, γ) αναφορά στα προσωπικά της πάθη. Να εντοπίσετε στο κείμενο τα παραπάνω στοιχεία και να αναφερθείτε στη λειτουργία τους.
4. Με βάση την παρουσία και τα λόγια του Μενέλαου σε όλη την 4η σκηνή, πώς θα τον χαρακτηρίζατε:
 - γενναίο άνδρα;
 - καυχησιάρη στρατηγό;
 - δειλό άνθρωπο;
 - κάτι άλλο;Πιστεύετε ότι είναι τραγικό πρόσωπο;
5. Να σκιαγραφήσετε το ήθος της Θεονόης, όπως διαγράφεται από τα δικά της λόγια και από τα λόγια των άλλων γι' αυτήν.
6. Είστε ένας από τους θεατές της παράστασης της *Ελένης* εκείνο το πρωινό του 412 π.Χ. Ανήκετε στην παράταξη που είχε υποστηρίξει τη Σικελική εκστρατεία. Πώς αισθάνεσθε ακούγοντας τα λόγια της Θεονόης; Ποιες σκέψεις σας γεννούν;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ 5ΗΣ ΣΚΗΝΗΣ, ΣΤ. 1140-1219

1. Ποιο σχέδιο προτείνει η Ελένη; Προσπαθήστε να το αποδώσετε σε συνεχή λόγο σε 10 περίπου γραμμές.
2. Να συγκρίνετε την προσευχή της Ελένης με την προσευχή του Χρύση, ιερέα του Απόλλωνα, στην Α ραψωδία της *Ιλιάδας* (στ. 35-40, μπφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι. Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ, 1999). Ποια κοινά στοιχεία εντοπίζετε;
*Επάκουσέ μου, ασημοδόξαρε, που κυβερνάς τη Χρύσα
και την τρισάγια Κίλλα, κι άσφαλτα την Τένεδο αφεντεύεις,
Ποντικοδαίμονα, αν σου στέγασα ναό χαριτωμένο
κάποτε ως τώρα εγώ, γιά αν σου 'καψα παχιά μεριά ποτέ μου,
γιδίσια γιά ταυρίσια, επάκουσε και δώσε να πλερώσουν
οι Δαναοί με τις σαγίτες σου τα δάκρυα που 'χω χύσει!*
3. Κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν ότι στη σκηνή αυτή αναδεικνύεται η επινοτικότητα της Ελένης και γενικότερα η ικανότητα του ανθρώπου να αντισταθεί με το μυαλό του στη δύναμη της εξουσίας. Αναζητήστε στη σκηνή στοιχεία που μπορούν να επιβεβαιώσουν την άποψη αυτή.
4. Ένα μέλος του Χορού, ακούγοντας την απόφαση της Θεονόης και το σχέδιο της απόδρασης, αναπολεί και συλλογίζεται.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Τώρα που έχει προχωρήσει η μελέτη του έργου, μπορείτε όσοι ασχολείστε με την αποδελτίωση να γυρίσετε πίσω και ίσως να επανεκτιμήσετε κάποια σημεία. Έτσι, μπορείτε να συμπληρώσετε τα δελτία σας. Προτείνουμε εδώ τα εξής θέματα, που μπορείτε να αποδελτιώσετε από την αρχή του έργου: **11) το μήνιμα του Πρωτέα, 12) η ανθρώπινη επινοτικότητα.**

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Αντώνης Φωκάς, κοστούμι για την Κλυταιμνήστρα, Αισχύλος, Αγαμέμνων, Εθνικό Θέατρο, 1965

Ιωάννα Παπαντωνίου, σχέδιο για το κοστούμι της Κλυταιμνήστρας, Αισχύλος, Χοηφόροι, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Λάρισας «Θεσσαλικό Θέατρο», 1992

Το τμήμα σας ανεβάζει το Β' Επεισόδιο της *Ελένης* και εσείς, σε συνεργασία με άλλους συμμαθητές σας, αναλαμβάνετε να σχεδιάσετε:

- τα κοστούμια της Ελένης, του Μενέλαου και της Θεονόης: έχοντας ολοκληρώσει τη μελέτη του Επεισοδίου και παίρνοντας –ίσως– ιδέες από το φωτογραφικό υλικό του βιβλίου σας, σε ποια ενδύματα θα καταλήγατε;
- μία αφίσα: με τη βοήθεια Η/Υ και αξιοποιώντας εικόνες του βιβλίου, δημιουργήστε με την κατάλληλη επεξεργασία τη δική σας αφίσα. Τυπώστε τη δουλειά σας και παρουσιάστε τη στην τάξη.

ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Είδωλα και πλάνη: Ξεκινώντας από τη μυθολογία και τη λογοτεχνία, αναζητήστε το «είδωλο» στα Θρησκευτικά, τη Φυσική αλλά και την καθημερινή μας ζωή. Παρουσιάστε τα αποτελέσματα της αναζήτησής σας στους συμμαθητές σας.
2. Μαντική τέχνη: Ο Ευριπίδης, μέσω του Αγγελιαφόρου, καταγγέλλει τους μάντεις και απορρίπτει τη μαντική τέχνη ως μέθοδο διακρίβωσης της βούλησης των θεών και πρόβλεψης του μέλλοντος. 25 αιώνες μετά: Τι; Συζητήστε το θέμα με παραδείγματα από την Ιστορία, τη Λαογραφία, την καθημερινή σας εμπειρία. Ποια η άποψη της Ορθόδοξης χριστιανικής Εκκλησίας;
3. Τα ράσα κάνουν ή δεν κάνουν τον παπά; Ο βασιλιάς Μενέλαος, αγνώριστος μες στα κουρέλια του, φαίνεται να χάνει το κύρος του. Αυτή όμως η άθλια ενδυμασία τού είναι τώρα πολύτιμη. Μελετήστε γενικότερα το ρόλο του ενδύματος στη ζωή μας (στολές, μεταμφίεση, μόδα...).